

СТАНОВИЩЕ

за конкурс за заемане на академичната длъжност
„професор“ в професионално направление 2.3 Философия
(съвременни философски учения), обявен за нуждите на
Нов български университет
от проф. дфн Александър Кънев, СУ „Св. Климент Охридски“

Конкурсът за професор в професионално направление 2.3 Философия (съвременни философски учения) е обявен от Нов български университет в бр. 41 на Държавен вестник от 23.05. 2017 г. със срок от два месеца от публикуването на съобщението. Единствен кандидат по този конкурс е доц. д-р Димитър Милчев Вацов, доцент в Департамент „Философия и социология“ на НБУ. Доц. Вацов отговаря на всички изисквания на Закона за развитие на академичния състав в Република България за заемане на академичната длъжност „професор“.

Кандидатът участва в конкурса със следните публикации: две монографии (*Това е истина!* и *Опити върху властта и истината*), 25 статии и други публикации.

Димитър Вацов е сред най-талантливите български философи. Вече повече от двадесет години той систематично разработва свой мащабен теоретичен проект. За да се вникне по-добре в логиката на конкретните му изследвания, е добре да се познаят по-отблизо водещите идеи на неговия проект и основните насоки на реализирането им при решаването на проблемите за природата на истината, опита, езика, властта и пр. След като скицирам проекта и неговото изпълнение, ще направя и някои по-обща бележки и коментари, които биха могли евентуално да допринесат при по-нататъшната реализация на проекта.

В хода на историята си – а до голяма степен и в съвременността - философията почти винаги търси да установи фундаментални принципи: на реалността като цяло, живота, съзнанието, познанието, езика, морала и пр. Преобладаващо тези принципи се мислят като напълно определени, завършени

и инвариантни по своето съдържание – като детерминиращи какво е възможно или невъзможно, изразимо или неизразимо, допустимо или недопустимо. Тяхната функция е да определят основата, структурата и границите на всяко битие, познание и действие. Дори и мислители, които извеждат на преден план ставането – от Хераклит през Хегел до Пърс и Бергсон – все още го подчиняват в една или друга степен на фундаментални условия: Логоса, Абсолютната идея, Траенето и др. Димитър Вацов симпатизира на тези мислители, но според него те не са достатъчно радикални в промислянето на идеята за реалност без предзададени и инвариантно присъстващи условия за възможност (на битието, познанието, езика, властта...). Дори и постмодернистите не го правят достатъчно последователно. Същевременно постмодерната критика на традиционната философия отива твърде далеч в някои отношения, като стига до прекален скептицизъм относно бъдещето на философското теоретизиране и води до отказ от систематично разработване на смели идеи относно реалността и мястото ни в нея. Така Димитър Вацов формулира проект със следната задача: да се промисли още по-радикално приоритета на ставането спрямо битието („актуалността спрямо действителността“), като това се направи по начин, който не поставя под въпрос, а по-скоро релегитимира възможността за силно философско теоретизиране.

Очевидно задачата е трудна за изпълнение. Трябва да се покаже, че няма изначални структури, закони, същностни основи на света, познанието, езика и пр., а че всички техни привидно инвариантни условия – дори и тези, свързани с логиката и математиката – се конституират като такива *актуално*: като ефекти на една принципно динамична и следователно незавършила реалност. Ала каква би могла да бъде тази реалност и как бихме могли да знаем и говорим за нея? Как бихме могли да покажем онтологичния генезис на привидно изначални закони, структури и природи на нещата? Решаващо за проекта на Димитър Вацов е, че той не разглежда въпросите за реалността, опита, езика и нормите на поведение като йерархично или външно съотнесени, а като взаимосвързани аспекти на една и съща теоретична задача. Осветляването на характера на реалността и разбирането на взаимовръзката между реалност, познание, език и действие вървят ръка за ръка. Това е така, защото когнитивните и речевите актове не са ефимерни и маргинални

случвания в предзададен и чужд на тях универсум, състоящ се от (физични/сътворени) субстанции и техните подчинени на неумолими закони взаимодействия, а са съ-конститутивни „артикуляции“ на реалността и нейната динамика. Структурите и нещата се конституират чрез артикулации, като известните ни познавателни и лингвистични актове имат също характера на онтологични артикулации. Онтологията на нечовешката реалност и онтологията на човешката реалност взаимно се указват и преплитат. За разлика от традиционните динамични и процесуални онтологии Вацов не третира ставането на реалността обективистично – като определено в себе си и независимо от действията ни разгръщане на вътрешно присъщите ѝ начала. Напротив, стремежът е тези онтологии да се обогатят и доразвият чрез прозренията на критиката на различните разновидности на догматичен реализъм – метафизичен, епистемологичен, семантичен, аксиологичен – от Хюм и Кант през Ницше и Хайдегер до Витгенщайн, Куайн и постмодернистите. Същевременно обаче тази критика също трябва да бъде трансформирана, като се покаже, че нейните постижения могат да бъдат възпроизведени и развити върху динамично-онтологична, а не антиметафизична и антитеоретична основа.

Как може да стане това по-конкретно? Вацов предлага следната картина. Опитът е поле на взаимодействащи си сили, като нещата, свойствата, структурите, закономерностите, нормите – изобщо светът, какъвто го познаваме във всекидневието и науката – се конституират като артикулации на тези взаимодействия. Силите не са определени в себе си първични елементи, които някак се оказват въввлечени във взаимодействие помежду си (иначе тогава биха били просто субстанции), а стават това, което са, в това взаимодействие, като самите правила на взаимодействие имат емерджентен характер и се установяват локално отново и отново. Поради това „реалността“ няма предзададени същностни основи и инвариантни закони, които да фиксират пространството на възможни трансформации. Възможното и невъзможното, позволеното и непозволеното се определят не трансцендентално, а актуално – тук-и-сега. Ала самата тази картина на света не трябва да се разбира като поглед от божествена гледна точка – над или отвъд взаимодействията на силите. По-скоро тя е резултат от рефлексия, ставаща вътре в това поле на взаимодействия и повлияна от тях, т.е. от

перспективата на тук-и-сега. Тази неизбежна перспективност намира израз в централната роля на понятията за актуалност, перформативност и индексичност. Всеки сегашен акт или редица от актове – заедно с индексични обстоятелства – съопределя идентичността на това, към което се отнася: обект, събитие, норма и пр. Защото никой акт не отразява или репрезентира нещо определено в себе си – „няма твърдение в себе си“. Това е една от водещите идеи на динамично-онтологическата интерпретация на отношението между език, познание и реалност, която Вацов разработва. В полето на взаимодействия на сили нищо не може да представя нещо друго такова, каквото е преди или независимо от взаимодействието. Първо, нищо не е определено и самоидентично преди и във взаимодействиета, включително самите сили. Второ, самият акт на „репрезентиране“ е съопределящ за артикулацията на ефектите на взаимодействия, а не пасивна страна, която някак приема определеността на своя „обект“.

Ако обаче тази визия за реалността, познанието и езика е вярна, как тогава изобщо може да се постига истина, да има съгласие относно факти, значения и норми? Как например са възможни логика и математика? Как науката прави нови и нови открития? Вацов не избягва тези въпроси. Дори напротив, те са централни теми на много от публикациите му, включително на представените за конкурса книги. Тук се облягам най-вече на *Това е истина!*, защото в тази работа идеите му са представени по-систематично и детайлно. Целта е чрез изследване на перформатива „Това е истина!“ и критериите за неговата успешност да се покаже как се конституират квазитрансцендентални правила и условия на съществуване, познаване, говорене и действие. Основните функции на перформатива е да въвежда интерсубективни образци за когнитивно, лингвистично или социално поведение и да издига валидността на определени изказвания над и отвъд първичните индексични контексти, в които те се имат предвид и разбират, т.е. да се генерализират. Така изследването на това, което правим, когато казваме „Това е истина!“, ни помага да вникнем в онтологичния генезис на истините и нормите от всякакъв вид и порядък. По този начин разбираме, че няма предзададени и вечно важащи истини. Истините се конституират като истини отново и отново – чрез практиките на тяхното произвеждане и възпроизвеждане. Вацов аргументира, че това важи дори за истините на логиката, математиката и естествознанието. Аргументът

срещу абсолютната истинност на логиката и математиката се обляга на влиятелната критика на Куайн срещу разграничението между аналитични и синтетични твърдения, като нейните резултати се възпроизвеждат и препотвърждават през онтологията на актуалната употребата на знаци. Изследват се по-отблизо и различни механизми за производство, стабилизация и трансформация на „обекти“, „субекти“, интерсубективни значения, вярвания и практики, като акцентът пада върху анализа на различните видове индексични действия и свързаните с тях модуси на идентификация и реидентификация на „неща“ (кавичките указват в случая, че нещата са ефекти на артикулациите, а не техни предшестващи ги основания). В хода на тези анализи и описания се въвеждат нови понятия или се преосмислят стари понятия, за да се превъзмогнат захватите и клопките на субстанциалната онтология и да се покаже, че можем да мислим опита, реалността, езика и властта без да предпоставяме свят, основан на инвариантни принципи и структури и състоящ се от твърждествени в себе си обекти и субекти.

Ала дали този онтологико-генетичен подход към въпросите за истината, познанието и езика не води в крайна сметка до скептицизъм и релативизъм? Вацов аргументира, че случаят определено не е такъв, като обстойно разглежда критерии за успешност на когнитивните актове. Тези критерии са преобладаващо прагматистки: истината е вътрешно свързана със способността за справяне, с успеха, с индексичната релевантност. Истината не е въпрос само на интерпретация, защото не всяка интерпретация има основание в индексичните феномени и не всяка интерпретация актуално работи.

Тук е мястото за някои по-обща бележки върху така реконструирания проект на Димитър Вацов и неговото изпълнение в представените за конкурса работи. Първо няколко думи за визията за света като динамично поле на множество взаимодействащи си сили. Ясно е, че трудно може да се каже нещо по-определено за това какво по-конкретно представляват силите, без с това да им се припише идентичност в себе си и така да се наруши кохерентността на концепцията. Още повече, че силите надали биха могли да се подведат под общ знаменател. Но все пак би трябвало да се допусне, че те имат известна идентичност „в себе си“, защото са *множество*. Когато се казва за нещо, че е самоидентично, не се има предвид, че е непроменливо или статично, а че е нещо отделно и следователно не съвпада (напълно) с други неща. Ако силите

нямат поне известна идентичност в себе си, те не биха могли да бъдат различни и да взаимодействат, а наличието на стабилен и траен порядък в космоса, подлежащ на математическо описание, би изглеждало мистериозно. Струва ми се, че тук трябва да се внимава да не се допусне твърде силна асиметрия между различие и идентичност, ставане и битие, промяна и стабилност, генезис и структура, актуалност и действителност, тъй като тя би направила проблематичен опита да се разбере как познатият ни свят на неща, свойства, структури, значения и пр. е ефект на артикулации на взаимодействия на първично лишени от идентичност сили. Остава открит проблема с евентуален безкраен регрес в артикулирането на идентичности: на идентичността на актовете, които артикулират идентичността на актовете, които артикулират идентичността на... Дали не трябва да се предположат някакви изначално самотъждествени артикулации, за да спре подобен регрес? Или този проблем всъщност изобщо не възниква поради „особености“ на актуалността и индексичните феномени?

Друг важен въпрос е дали съществуването и взаимодействието на силите не предполага общо онтологично пространство, което като такова не е вторичен ефект, а тяхно предварително условие. Една сила може да взаимодейства с друга сила, ако те съществуват в *един* свят, а не са в различни, напълно отделни светове. Ако разбирам правилно хипотезата на Димитър Вацов, идеята е, че силите – заедно с техните взаимодействия и артикулации – конституират (единството на) света, като какви сили има, как си взаимодействат те и как се артикулират се определя актуално и локално, така че няма никакви постоянни съдържателни условия за единството на света, в който силите съществуват. Такива условия не са дори пространство и време, които би трябвало да се мислят като артикулации или ефекти на взаимодействията на силите, а не като техни необходими предусловия. Според мен проектът би спечелил, ако тези квазиаксиоматични допускания бъдат разяснени и защитени по-детайлно. Силите не са безусловни „същности“ (иначе биха били като божествени субстанции): нещо е сила, ако отговаря на някакви условия, дори и тези условия да са локални и променящи се. Иначе всичко би могло да бъде сила, включително числата, абстрактните структури, актуалността и пр., а това изглежда неприемливо. Ако се приеме, че отношенията на прилика между силите имат семеен характер в смисъла на

Витгенщайн, това все още не би гарантирало, че няма никакви съдържателни условия, които трябва да бъдат удовлетворени, за да има изобщо множество от взаимодействащи си сили. Семейните прилики изключват наличието на обща същност, но не наличието на общи съдържателни предусловия за съответните феномени. Например съществуването на различни игри не предполага наличието на нещо общо, което ги прави игри, но предполага много други неща: действия, място, време и пр. Просто тези други неща са само необходими, но не достатъчни условия за наличието на игри.

Ако не греша, предложената интерпретация на логико-математическото познание трябва да се развие по-нататък и прецизира. От една страна, артикулацията на математически структури трудно може да се отнесе към взаимодействия и напрежения между сили, защото тези структури имат принципно абстрактен характер. Неясно е например как теореми и доказателства в неевклидовата геометрия или теорията на трансценденталните числа могат да се свържат релевантно с точки на напрежение. Интересно за дискусия е и дали предложената интерпретация на математическите истини не е твърде емпирицистка по характер заради отдаването на първостепенно значение на индексичната релевантност. Дали значимите разлики между математическото и обичайното емпирично познание могат да се обяснят от позиция, еднозначно привилегироваща индексичните феномени тук-и-сега? Може да се допусне, че има особени видове индексичност, които направляват по-абстрактните и теоретични когнитивни практики, но тази възможност не е дискутирана.

Като цяло проектът на Димитър Вацов е несъмнено оригинален и е реализиран в представените публикации със завиден професионализъм, майсторство и ерудиция. Лично аз не се съмнявам, че ни очакват нови важни изследвания в тази насока.

Димитър Вацов има много силно присъствие в академичния и интелектуалния живот у нас и се радва на високо признание и уважение. Участвал е в множество университетски, национални и международни проекти. Стипендиант е на Фулбрайт. Той е прекрасен преподавател и великолепен колега. Притежава и страхотни личностни качества.

Заклучение: доц. д-р Димитър Вацов е сред водещите български философи и с цялостната си изследователска, преподавателска и обществена дейност категорично е показал, че заслужава да бъде избран за професор в професионално направление 2.3 Философия (съвременни философски учения) в Нов български университет. Като член на Научното жури аз напълно убедено ще гласувам ЗА неговия избор.

София, 01.10.2017

проф. дфн Александър Кънев